

عقل‌گرایی و نص‌گرایی

ابن‌حزم اندلسی

رویکردی انتقادی

وحید صفری

www.ketab.ir

عقل‌گرایی و نص‌گرایی ابن‌حزم اندلسی

رویکردی انتقادی

وحید صفری

- ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- تهیه: پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی
- سرویراستار: محمدباقر انصاری
- چاپ: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- چاپ اول: تابستان ۱۳۹۲
- شمارگان: ۱۲۰۰
- قیمت: ۹۰۰۰ تومان
- عنوان: ۲۴۹؛ مسلسل: ۴۰۰

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: قم، خیابان شهداء (صفائیة)، کوچه اسرار، پلاک ۲۲

تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳؛ ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۸۵۸؛ کدپستی: ۳۷۱۵۶-۱۶۴۳۹

مراکز پخش: ۱. قم، میدان شهداء، تلفن و دورنگار ۷۸۱۰۸۳۴

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی درب دانشگاه، تهران، پانزده خرداد

طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴

وب سایت: www.pub.isca.ac.ir؛ پست الکترونیک: nashr@isca.ac.ir

سروشنامه:	صفری، وحید، ۱۳۵۵-
هنوان و نام پدیدآور:	عقل‌گرایی و نص‌گرایی ابن‌حزم اندلسی: رویکردی انتقادی / وحید صفری؛
تهیه پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی.	
مشخصات نشر:	قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری:	۲۴۸ ص.
شابک:	978-600-195-118-3
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۲۱۷] - ۲۲۹؛ همچنین به صورت زیرنویس
یادداشت:	نماینه
موضوع:	ابن‌حزم، علی‌بن‌احمد، ۳۸۴ - ۴۵۶ق. - نظریه درباره عقل و وحی
موضوع:	ابن‌حزم، علی‌بن‌احمد، ۳۸۴ - ۴۵۶ق. - نقد و تفسیر
موضوع:	عقل و وحی
موضوع:	عقل و ایمان - اسلام
شناسه افزوده:	دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۲ ص ۷/۳۴۴ BBR
رده‌بندی دیویی:	۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی:	۲۹۸۸۲۹۶

فهرست

۱۱ سخنی با خزانده

۱۳ مقدمه

فصل اول: کلیات

۲۳ ۱. زندگی

۲۷ ۲. جایگاه علمی

۳۰ ۳. استادان و شاگردان

۳۳ ۴. آثار

فصل دوم: عقل‌گرایی ابن‌حزم

۴۱ ۱. تعریف عقل

۴۳ ۲. معرفت‌شناسی

۴۳ الف) مخالفت با سوفسطائیان

۴۵ ب) چگونگی شناخت

۵۰ ۳. عقل‌گرایی در اصول عقاید و کلام

- الف) اثبات وجود خدا و یگانگی او ۵۱
- ب) اثبات امکان، وقوع و ضرورت نبوت انبیا ۵۴
- ج) اثبات حقانیت پیامبر اسلام ۵۶
۴. بررسی انتقادی یهودیت ۵۷
- الف) مطالعات متنی درباره یهودیت ۵۷
- ۱) بررسی تناقضات متون یهودی ۵۷
- ۲) بررسی خطاها و اشکالات تجربی، تاریخی و عقلی متون یهودی ۵۸
- ۱- بررسی و نقد خطاهای تاریخی کتاب‌های یهودی ۵۹
- ۲- متن یهودی بر اساس حقایق تجربی ۶۰
- ۳- بررسی و نقد خطاهای عقلانی و عرفی کتاب‌های یهودی ۶۰
- ب) مطالعات غیر متنی درباره یهودیت ۶۱
- بررسی و نقد برخی از عقاید یهودیان ۶۱
۵. بررسی انتقادی مسیحیت ۶۳
- الف) مطالعات متنی درباره مسیحیت ۶۴
- ۱) بررسی تناقضات متون مسیحی ۶۴
- ۲) بررسی خطاها و اشکالات تجربی، تاریخی و عقلی متون مسیحیت ۶۵
- ب) مطالعات غیر متنی درباره مسیحیت ۶۶
- بررسی و ارزیابی تثلیث ۶۶
۶. بررسی انتقادی آموزه‌های دیگر ادیان ۶۷
- الف) ثنویت در اندیشه زرتشتیان ۶۷
- ب) تحریف شریعت زرتشتی ۶۸
- ج) عقاید مانویان ۶۹
- د) دو استدلال بیروان مانی برای اثبات اینکه خدا بیش از یکی است ۷۰

۷۱	هـ) عقاید صابئیان
۷۲	و) ادیان هند
۷۲	۱) تناسخ
۷۴	۲) براهمه و نبوت
۷۷	۷. جانبداری از علوم اوایل (منطق، فلسفه، نجوم، هندسه و ...)
۷۹	الف) ابن حزم و منطق و فلسفه
۸۳	ب) گزارشی از محتوای اصلی کتاب التقریب
۸۶	۸. دیدگاه ابن حزم درباره عقل عملی

فصل سوم: نص گرایی ابن حزم

۹۲	۱. تعریف برخی از واژه‌های مهم مرتبط به نص گرایی
۹۳	۲. زبان‌شناسی نص گرایانه
۹۸	۳. نص گرایی در امور دینی
۹۸	الف) نص؛ ملاک نهایی در دین
۱۰۵	ب) حل اختلافات کلامی با استناد به نصوص دینی
۱۰۷	۱) استفاده‌های مستقیم از نصوص دینی
۱۱۰	۲) استفاده‌های غیرمستقیم از نصوص دینی
۱۱۴	ج) تعیین معنا، ساختار صرفی و ساختار نحوی نصوص دینی با استناد به زبان
۱۱۷	د) برگرداندن اوصاف انسانی خداوند به کاربرد استعاره در زبان
۱۱۹	۴. تأویل و فرا رفتن از ظاهر نصوص دینی
۱۲۰	الف) بیان یا تأویل ظاهر نصوص دینی با تمسک به نص
۱۲۰	۱) تأویل در گستره دلالت کلمات یا جملات
۱۲۳	۲) تأویل در معنای کلمات

- ۱- تأویل اسمای شرعی ۱۲۴
- ۲- تأویل برخی از اسما به خاطر برخوردن به تعارض ۱۳۰
- ب) تأویل ظاهر نصوص دینی با تمسک به اجماع، ضرورت عقل و ضرورت حس ۱۳۳
- ج) تأویل ظاهر نصوص دینی با استفاده ترکیبی از نص، اجماع و ضرورت عقل و حس ۱۳۵
۵. مخالفت با قیاس، استحسان، رأی و مانند آن ۱۴۶
۶. بازشناسی جنبه طولی اندیشه ابن حزم از جنبه عرضی آن ۱۵۱

فصل چهارم: تحلیل انتقادی رابطه عقل‌گرایی و نص‌گرایی ابن حزم

۱. شائبه تعارض در تکرار ابن حزم و پاسخ آن ۱۶۰
۲. نقد عقل‌گرایی ابن حزم ۱۷۸
- الف) نقد معرفت‌شناسی ابن حزم ۱۷۸
- ب) نقد جنبه‌هایی دیگر از عقل‌گرایی ابن حزم ۱۸۴
- ۱) نقد تعریف او از عقل ۱۸۴
- ۲) نقد استدلال‌های ابن حزم برای اثبات وجود خدا ۱۸۴
- ۳) نقد براهین ابن حزم برای اثبات یگانگی خدا ۱۸۸
- ۴) نقد دلایل ابن حزم برای اثبات نبوت ۱۸۸
- ۵) نقد استدلال‌های ابن حزم بر وقوع معجزات ۱۹۰
- ۶) بررسی نقدهای ابن حزم بر دیگر ادیان ۱۹۱
۳. نقد نص‌گرایی ابن حزم ۱۹۵
- الف) نقد زبان‌شناسی ابن حزم ۱۹۵
- ۱) تعریف زبان ۱۹۷
- ۲) تغییر در زبان ۱۹۸

۲۰۳	 منشأ زبان
۲۰۶	 (ب) نقد جنبه‌هایی دیگر از ظاهرگرایی ابن حزم
۲۰۶	 (۱) آشفتگی نوشته‌های ابن حزم
۲۰۷	 (۲) مخالفت‌های ابن حزم با اهل کلام
۲۰۷	 (۳) استدلال‌های ابن حزم با توسل به اجماع
۲۰۹	 ۴. پاسخ ایمان‌گرایانه ابن حزم به چالش عقل و ایمان

کتاب‌نامه

۲۱۷	 منابع فارسی و عربی
۲۱۷	 تألیفات ابن حزم
۲۲۰	 منابع دیگر
۲۲۸	 منابع لاتین
۲۲۹	 منابع اینترنتی

۲۳۱	 کتاب‌شناسی آثار تألیفی درباره ابن حزم
۲۳۱	 کلام
۲۳۲	 فلسفه
۲۳۳	 منطق
۲۳۴	 ادبیات
۲۳۵	 فقه
۲۳۶	 اصول
۲۳۷	 قرآن و تفسیر

حدیث ۲۳۷

ادیان ۲۳۷

اخلاق ۲۳۹

تاریخ ۲۳۹

طبیعیات و علوم تجربی ۲۴۰

تکن‌نگاری‌های عام درباره ابن حزم ۲۴۰

نمایه ۲۴۳

سخنی با خواننده

متکلمان مسلمان در بالندگی و رشد اندیشه‌های اسلامی و تبیین آموزه‌های اعتقادی اسلام نقش بسیار برجسته‌ای داشته‌اند و در طول قرن‌های متمادی اثرگذاری خویش، رویکردهای مختلفی را با شیوه‌های متنوع ایجاد کرده و شرح و بسط داده‌اند. پیدا شدن مکتب‌های کلامی گوناگون، تا حدی، نتیجه همین رویکردهای گوناگون متکلمان و متکلمان مسلمان در رویارویی با مسائل فرارو از جمله «چگونگی رابطه عقل و دین» بود؛ مسئله‌ای بسیار حساس که باعث پیدا شدن رویکردهای گوناگونی، هم از نص‌گرایی تفریطی تا عقل‌گرایی افراطی، شد. اگر نص‌گرایان به عقل جفا کردند، عقل‌گرایان افراطی نیز در حق نصوص دینی کوتاهی کرده‌اند.

در این میان، اندیشه‌وران فراوانی از جمله متکلمان شیعه بر آن شدند تا با رویکردی تازه، حق هر دو را به‌جا آورند. آنها می‌کوشیدند میان عقل و وحی جمع کنند و این دو را باهم سازگار و تا حد ممکن، رأی آنها را موافق هم نشان دهند. اگر برای همین امر، متکلمان شیعی را از «اعتدال‌گرایان» به شمار آوریم، چندان دور از حقیقت نیست. در واقع، این متکلمان شیعی بودند که با الهام از روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) رویکرد جدیدی را در اندیشه‌های کلامی و جمع میان عقل و وحی بنا نهادند.

اما دغدغه سازگار نشان دادن عقل و وحی، منحصر به متکلمان شیعی نیست و در میان متکلمان اهل سنت نیز کسانی هستند که در تلاشی مشابه، در صدد نشان دادن سازگاری عقل و وحی برآمده‌اند. گرچه تعداد این اندیشه‌وران اندک است، اما در جای خود قابل توجه‌اند و دیدگاه‌هایشان شایسته بررسی و واکاوی دوباره است. ابن حزم یکی از برجسته‌ترین این متکلمان است. کتاب حاضر که حاصل پژوهش فاضل ارجمند جناب آقای دکتر وحید صفری است، می‌کوشد دیدگاه‌های ابن حزم درباره عقل‌گرایی و نص‌گرایی را بیان و بررسی کند. بی‌شک، نقدهای متعددی بر دیدگاه‌های وی وارد است. با این حال، تبیین انتقادی دیدگاه‌های این مستکلم، هم می‌تواند زمینه‌ساز آشنایی با دیدگاه‌های آن دسته از متفکران اهل سنت باشد که دغدغه سازگار نشان دادن عقل و وحی را داشتند و هم می‌تواند باعث غنی‌تر شدن و بالندگی هرچه بیشتر این بحث شود.

در پایان، از نویسنده ارجمند این اثر، اعیان و محترم شورای پژوهشی، مدیر محترم گروه کلام آقای دکتر منصور نصیری، محمدالاسلام آقای دکتر محمدعلی مبینی و دیگر عزیزانی که در به ثمر رساندن این اثر نقشی داشتند، قدردانی و تشکر می‌کنیم.

علیرضا آل بویه

مدیر پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی